

Tělo jako důkaz. Tělovýchova jako odpověď na degeneraci moderního člověka

Na počátku 30. let vyšel na stránkách časopisu Skaut-Junák článek *K posledním událostem v trampingu*. V něm autor deklaroval, že „[k] podstatě hnutí, které u nás dostalo nevhodný a naprosto zavádějící název „tramping“, máme poměr kladný, hlásající potřebu každého člověka osvěžit se a načerpat nových sil z přírody. *Zamítáme však samozřejmě a co nejrozhodněji jeho zneužívání k pohlavním a jiným výstřednostem v jakékoliv formě a kruhy kterýmikoliv. Jako výchovná organizace mládeže, vítáme výnos zemského prezidenta, pokud se týká mládeže. Je nejvyšší čas a v zájmu naší mládeže, aby byla vymaněna ze zhoubného opojení falešně chápané svobody a volnosti, k níž nedorostla mravně ani fyziologicky.*“ Výnosem zemského prezidenta byla míněna vyhláška Hugo Kubáta z 9. dubna 1931 namířená proti výstředkům campingu a trampingu.

Co však vyjadřovala skautská kritika trampingu? Šlo o projev měšťanské morálky střežící vývoj v tomto případě mládeže a usilující vepsat se do těl jednotlivců i kolektivního těla národního. V tomto procesu duševní i tělesné normalizace připadla významná role tělovýchově. Důvod je prostý. Tělo je nástrojem politických tendencí. Je objektem mocenských nároků a společenských či kulturních norem. Je nositelem různorodých poselství.

V dalších minutách naznačím uvažování o lidském zdraví a těle v širším přelomu 19. a 20. století především v českém měšťanském prostředí, neboť to považuji pro sledovanou dobu za dominující a tedy i určující morální pravidla a strategie k dosažení „správného života“. Chci tak zohlednit souvislosti prosazování norem, jejichž prostřednictvím byla ukázněována i odmítána hnutí a tendence jsoucí v rozporu s měšťanskou morálkou. Zároveň naznačím společenské docenění mládeže. Právě lidské a samozřejmě mladé tělo mělo být připravováno zvládnout nástrahy moderní doby.

V roce 1895 vyšla kniha doktora Vladimíra Preiningera se zdánlivě všedním názvem *Zdravotnictví našich příbytků*: „A podaří-li se zmenšiti celkový počet chorob,lepší se i celkový zdravotní stav lidu, národu! Chce tedy hygiena míti zdravé, statné jednotlivce – a poněvadž se celek skládá z těchto, tedy i zdravý, statný celek!“ Proč ale takové přání? Protože „jen národ statný odolá přesile nepřátel – statný i duševně i tělesně!“ Však „praví-li se dnes, v době všeobecného zbrojení, že armáda je nejlepší ochranou zemí vlasti, lze říci na to: jen tehdy je armáda silná, když sestává ze zdravých vojáků. Ty pak lze si vybrati pouze z lidu

zdravého, jenž žije v dobrých zdravotních poměrech.“ Několik Preiningerových vět před námi vyjevilo významný fakt – hygiena, věc zdraví se stala politickým problémem.

Plakátovým dokladem této skutečnosti je sebepojetí tělovýchovné jednoty Sokol chtějící reprezentovat celé národní tělo. Rádce sokolský z roku 1897 kromě jiného připomíná, že tělocvik snižuje náchylnost k chorobám, prodlužuje a zkvalitňuje život. Za pozornost pak stojí národohospodářský význam tělovýchovy: „národ z lidí silných a zdravých více práce vykoná, než národ slabochů a mrzáků, kteří mnohem dříve stávají se ku práci neschopnými, nehledě ani ku zvýšené úmrtnosti jejich.“ Tudíž síla nevyužitá k rozmnožení národních statků „jest ztrátou pro bohatství národní (...).“

Nešlo však jen o pracovní kapacitu českých těl. Cvičení mělo i umravňující poslání – sokolský tělocvik pěstoval vůli, soudržnost a svépomoc, (sebe)kázeň, neohroženost a rozhodnost. Přípravoval „nejen budoucí cvičence, zdravé muže, ale i jinochy rázné a poslušné, již ušli za svých nejmladších let nákaze mravní, muže jdoucí vytrvale a otevřeně za svým cílem (...).“ Duše české osobnosti, především mládeže, měla s pomocí cvičení vzdorovat nástrahám choroby moderní doby prosakující veškerý lidský život. A co bylo onou nemocí v podání Rádce sokolského? Nemravnost v nejširším slova smyslu. Tělocvičení pak mělo mladé pokolení vhodně zaměstnat a „mladistvého ducha vytrhovati z jedovatých prostředí a přesazovati na výsluní vonné a kypré ornice.“

Významnou roli v boji o „správný život“ konkrétně mládeže chtěl hrát i skauting pěstovaný v několika paralelně působících organizacích. Svými zásadami souzněl s vizemi tělesné zdatnosti české populace. Rok po vzniku samostatného Československa rozvíjel doktor Weigner ve spisu *Skauting v rámci tělesné výchovy* předpoklad, že pociťovaný tělesný i mravní úpadek vyžaduje ozdravení lidstva. Cíle bylo možné dosáhnout „přivedeme-li zdraví každého jedince k nejvyššímu rozvoji a udržíme-li je na tomto stupni. Základem bytí každého jednotlivce a tím i bytí národního je zdraví tělesné i mravní, jež je pramenem síly, zdatnosti, dělnosti i brannosti národní.“ Skautské tělesné výchově tak explicitně šlo o „záchranu mladistvého těla od škod a o jeho výchovu.“

Obdobně uvažoval i guru českého skautingu Antonín Benjamin Svojsík spojující skauting s budováním československého státu. V textu *Výchova občana republiky skautováním* vylíčil Velkou válku jako dobu morálního a tělesného úpadku českého člověka. Co ale dělat? Dospělé převychovat, mládež podřídit nové výchově založené na harmonickém spojení duševního i tělesného prospěchu, v níž se budou doplňovat nová, státní doktríně věrná

– škola, rodina a skauting, jenž „nám vychová občany nejen tělesně zdatné, ale vyznávající všechny ctnosti, jichž souhrn tvoří pravé demokratické občanství.“ Skauting chtěl formovat mládež „na které přece závisí blaho národa, co do odolnosti i početnosti.“

Za svébytné vyvrcholení úvah o mládeži coby podmínce prospěchu národa a státu považují rozjímání z druhé poloviny 30. let o skautingu jako branné výchově mládeže z pera Svojsíkova a Jana Nováka. Jejich vize skautské brannosti ale nebyla jen aktuální odpovědí na zahraničněpolitické poměry. Militární aspekt je totiž nedílnou součástí genetické informace tohoto hnutí. Tak „usvědčil“ skauting ze vztahu k vojenství v prosinci 1923 na půdě Senátu Jan Herben: „Zdá se mi však, že skauting přece jen s vojskem souvisí. Vždyť jest to organizace mládeže pro výchovu tělesnou i mravní. Kdo se v skautingu tělesně otuží a naučí svépomoci a bude v skautingu vychován na čestný charakter mladíka, toho nebude musiti otužovati služba vojenská a ten čestný mladík jako voják bude jaksi na přídavek.“

Konečně (sebe)ovládání těla reprezentované tělovýchovou a skautingem hrálo ještě další roli na poli zdraví a morálky. Tělocvičení odvádělo od sexuálních eskapád včetně demonizované onanie. V dlouhém 19. století byl sex považován primárně za prostředek reprodukce. Rozkoš byla doprovodným efektem, nikoli cílem pohlavní aktivity. Nezodpovědný sexuální provoz byl navíc považován za příčinu nemocí. Utvořila se tak specifická pohlavní morálka – sexualita měla být podřízena ekonomické kategorii hospodárnosti a efektivity. Nebylo radno jí plýtvat.

Obávanou metlou se pak stala onanie, kvůli níž „ochabne člověk dospělý. Tím spíše uškodí se neřestí tělu mladistvému. Prostopášnému dítěti ani nelze dospěti v muže. Špatně roste, svaly nesílí (...) každá větší námaha tělo jeho velice vysílí, tělo se hrbí, chůze zůstává plouživou (...).“ Dítě se stává kvůli této *nemoci* zlým a podrážděným. Navíc „[k]aždý onanista bývá při práci roztržitým, snadno se každým, ať duševním, nebo tělesným namáháním unaví a pociťuje ku práci odpor.“ Nekontrolovaná sexualita a konkrétně onanie zkrátka představovaly nebezpečí pro kolektiv, jenž nemohl těžit z jedincových pracovních výkonů. Proto se stala sexualita včetně masturbace veřejným problémem – ohrožovala potenciál člověka coby lidského zdroje.

Od 17. století pozorujeme v evropských společnostech zájem o produktivitu a užitečnost těla ocitnuvšího se v hledáčku rodičích se kapitalismu a moderního státního aparátu. K disciplinární moci starající se v továrnách, školách, kasárnách či nemocnicích o výkonnost a poslušnost jedinců se v průběhu 18. století přidává globálně působící biopolitika

coby technologie regulující kolektivní tělo lidského druhu. Nezajímá se o jednotlivce, ale sleduje populaci. Na zřeteli má její zdraví a hygienu, plodnost, porodnost a úmrtnost či délku života. Prospěch lidského těla byl tak vtažen do vládnutí a politiky. Ústředními pojmy této tendence se staly *život, tělo, práce*.

A právě v tomto kontextu rozumím určení tělovýchovných organizací či skautingu potvrzujících jistý biologický diskurz usilující kultivovat, ale tím i kontrolovat politické i volnočasové aktivity a privátní sféru jedinců včetně sexuality. Jednotlivec byl vystaven imperativu měšťanských hodnot akcentujících řád, důstojnost, střídmost, zdrženlivost, poslušnost, věrnost a naopak odsuzujících výstřelky či zahálku. Neposlušnost, nemravnosti a mrhání silami představovaly nebezpečí degenerace ohrožující národní společenství, respektive mladý československý stát.

Aktivitám tělo-výchovných organizací či Junáka lze proto rozumět nejen jako národní sebeobraně před zhoubnými vlivy. Požadavkem na celospolečenské uplatnění představovaly ofenzivní aktivitu prosazující parciální hodnoty, normy tělesné i mravní. Preferovaná morálka a pravidla byly prezentovány jako všeobecně správné. Fyzická i morální kultivace těla se stala v podstatě mravní povinností členů národa.

Názorově spřízněné a vzájemně se doplňující proklamativně nepolitické měšťanské organizace Sokol a Junák se jeví jako instance konkrétního zdravotněho diskurzu spojovaného s určitou mravností a národním vědomím či politickým názorem. Spřízněná tělovýchovná i skautská etika šířená přednáškami, popularizačními i odbornými texty, stejně jako tělocvičnými aktivitami je pokusem o hegemonizaci jisté morálky českého člověka včetně mládeže. V pozdějším případě meziválečného Československa se jistě jednalo o vítanou tendenci pomáhající státní doktríně zajistit stabilitu na poli zdraví, fyzické připravenosti i loajality jejích lidských zdrojů. Tělovýchova a skauting coby volnočasové, někdy i personálně propojené platformy představovaly opěrné sloupy státu - z jejich strany směřovala obsahově totožná poselství akcentující prospěch národního kolektivu a posléze i státu a propagující konkrétní vize správného občanství. A sociálnědemokratická DTJ, byť příležitostně zahalena do proletářského a socialistického slovníku, se v meziválečném čase rovněž stavěla na státotvorné pozice.

Skončím proto jednoduchou tezí: v průběhu 19. a v prvních desetiletích 20. století byly prosazovány morální zásady reprezentující dobré žití v první řadě měšťanského milieu. Odmítání hegemonie patriarchální buržoazní morálky nesené tělovýchovnými, vzdělávacími,

osvětovými či politickými organizacemi a strukturami z politických, morálních či generačních důvodů mohlo mít za následek marginalizaci a zavržení těch, kteří se vymykali. Znevažovali totiž panující společenský řád, který sám sebe i se svými hierarchiemi a kontrolními mechanismy prosazoval jakožto obecně platný. V hledáčku se ocitli i trampové alias divocí skauti. Na interpelaci senátora Hellera ve věci Kubátova protitrampského výnosu odpověděl ministr vnitra Juraj Slávik v červnu 1931 příznačně: „Z podnětu české zemské komise a některých okresních komisí pro péči o mládež o zneužívání campingu a trampingu, způsobem ohrožujícím po mravní stránce mládež, vydal zemský president v Čechách výnos o opatřeních proti výstřelkům campingu a trampingu. Opatření směřuje výhradně proti řádění živlů, které ohrožují veřejný pořádek, klid a mravnost, ničí přírodu nebo vzbuzují veřejné pohoršení. Bezpečnostním orgánům zemský president dal pokyn, aby vůči slušným vrstvám občanstva, zejména pak vůči členům organisací turistických, skautských, tělovýchovných a jiných, proti nimž nutno zakročovati, postupovaly s veškerým taktem, a aby stíhaly pouze živly, proti nimž je zákrok nutný z důvodů, že chování jich působí pohoršlivě a urážlivě na veřejnost.“